

OĞUZ IŞIK - M. MELİH PINARCIOĞLU
Nöbetleşe Yoksulluk

OĞUZ IŞIK ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü mezunu. ODTÜ'de yüksek lisansı, University College London'da doktorasını tamamladı. 1993 yılından bu yana ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü öğretim üyesi. *Toplum ve Bilim* dergisi yayın kurulu üyesi. Çeşitli dergilerde yayımlanmış yazılarının yanı sıra, *Kadın Atlası* ve M. Güvenç ile birlikte yazdığı *Emlak Bankası Tarihi* başlıklı kitapları bulunmaktadır.

M. MELİH PINARCIOĞLU ODTÜ İşletme Bölümü mezunu. Doktorasını University College London'da yerel ekonomik gelişme üzerine yaptı. University of Westminster, İşletme ve Ekonomi Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı. Çeşitli dergilerde yayımlanmış yazılarının yanı sıra, *Industrial Development and Local Change* (Endüstriyel Gelişme ve Yerel Değişim) adlı bir kitabı bulunmaktadır. 1998 yılından beri ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nde öğretim üyesi.

İletişim Yayınları 736 • Araştırma İnceleme Dizisi 114

ISBN-13: 978-975-470-901-8

© 2001 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1-12. Baskı 2001-2020, İstanbul

13. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Tanıl Bora

DIZI KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Utku Lomlu

KAPAK FOTOĞRAFI Engin Aytaş

UYGULAMA Suat Aysu

DÜZELTİ Serap Yegen

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

OĞUZ IŞIK - M. MELİH PINARCIOĞLU

Nöbetleşe Yoksulluk

Gecekondulaşma ve
Kent Yoksulları:
Sultanbeyli Örneği

Aileme

OĞUZ IŞIK

Sevgili Anneme ve Babama

MEHMET MELIH PINARCIOĞLU

İÇİNDEKİLER

Teşekkür.....	17
---------------	----

BİRİNCİ KISIM sorular

BİRİNCİ BÖLÜM

Sunuş ve Birkaç Soru:

Ara Bir Yerlerden Sesleniş, Bir İç Ses Arayışı.....	23
<i>Ulus Devletin Sosyolojisinden Akışkanlıkların Sosyolojisine, Karşıtlıkların Sosyolojisinden Geçişkenliğin Sosyolojisine.....</i>	30
<i>Lahmacun mu, Sushi mi?.....</i>	36
<i>Hangi Yoksulluk?.....</i>	38
<i>Son Sözler.....</i>	44

İKİNCİ BÖLÜM

Temel Sorular: Topluma, Kente,

Gecekonduya ve Yoksulluğa Bakışlar.....	45
<i>Giriş.....</i>	45
<i>Keskin Sınırlı ve Geçişken Toplumsal Geometriler.....</i>	50
<i>Formelin ve enformelin dinamizmi.....</i>	50
<i>Formel enformele karşırken.....</i>	56
<i>Geçişken Geometride Yoksulluk.....</i>	67
<i>Sistem içi ve sistem dışı yoksulluk: Eski ve yeni yoksulluk.....</i>	67
<i>Geçişken geometride yoksulluk ve yoksulluk stratejileri: Dönüştürme kapasitesi ve nöbetleşe yoksulluk.....</i>	73

İKİNCİ KISIM
türkiye

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye Kentleri, Türkiye Kentleşmesi: '80'den Önce	95
<i>İçe Dönük Büyümenin Ekonomi Politikası</i>	99
<i>1980 Öncesinde Orta Sınıflar ve Kent</i>	102
<i>1980 Öncesinde Kent Yoksulları</i>	110
<i>Toplumla Barışık, Yumuşak ve Aşamalı Kentleşme</i>	119

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Türkiye Kentleri, Türkiye Kentleşmesi: '80'den Sonra	123
<i>Küçülen Devlet, Büyüyen Gerilimler</i>	123
<i>Yumuşak-Bütünleştirici Kentleşmeden, Gergin-Dışlayıcı Kentleşmeye</i>	127
<i>1980 Sonrasında Orta Sınıflar</i>	129
<i>Ve Yeni Zenginler, Yeni "Ayanlar": Biz Daha Mutluyuz!</i>	136
<i>Dışarıda Kötülük Vardı...</i>	148
<i>1980 Sonrasında Kent Yoksulları: "Nöbetleşe Yoksulluk"</i>	155
<i>"Önce gecekondular bozuldu": Kriz ve dengelerin bozulması</i>	159
<i>Ve gecekondunun sonu: Ayrışma dinamikleri iş başında</i>	163
<i>Yeni farklılaşmalar: Hemşehrilik mafyaya dönüşüyor</i>	167
<i>Sisteme taze kan: Kent içi yer değiştirmeler ve Güneydoğu'dan göç</i>	172
<i>Son Birkaç Söz: Formelin Çöküşü</i>	176

ÜÇÜNCÜ KISIM
sultanbeyli

BEŞİNCİ BÖLÜM

Sultanbeyli'yi Nasıl Anlatmalı?	191
<i>Sultanbeyli Efsaneleri</i>	191
<i>Sultanbeyli Nedir?</i>	206

ALTINCI BÖLÜM

Sultanbeyli'nin kuruluş öyküsü	215
1. Dönem: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: <i>İstanbul Vilayetinde Bir Yahudi Devleti</i>	217
2. Dönem: 1954'ten 1984'e: <i>Sultanbeyli'nin Tapusu Kimde?</i>	226
3. Dönem: 1984'den Bugüne: <i>Ucuz Arsaya Hücum</i>	242
<i>Ve sonunda mahkeme tamamlanıyor: Ama artık çok geç!</i>	244
<i>Arsaya hücum: Kaos günleri</i>	251

<i>Kaygan ama bereketli bir zemin üzerinde politika:</i>	
<i>Sultanbeyli belediye oluyor.....</i>	258
<i>Kim, kiminle, nerede, ne zaman?: Farklı göç hikâyeleri.....</i>	269

YEDİNCİ BÖLÜM

Bir Suçüstü Vakası:

Sultanbeyli’de Nöbetleşe Yoksulluk	281
<i>Araştırmanın Tasarımı ve Örneklem Seçimi</i>	281
<i>Sultanbeyli’de Sosyokültürel Durum:</i>	
<i>“Ezan Sesiyle Uyanılan Bir Yer Kurma” Hayali.....</i>	286
<i>Sultanbeyli’de Yoksulluk ve Refah Göstergeleri:</i>	
<i>Dünyada Mekân, Ahrette İman</i>	295
<i>Sultanbeyli’de Refah Grupları: Üçlü Piramitsel Yapı.....</i>	310
<i>İşgücü Piyasası</i>	317
<i>Son Birkaç Söz</i>	326
Son Birkaç Söz	333
<i>Hoşgeldin Kriz!: Çoktandır Bekliyorduk Seni... ..</i>	340
<i>Kaynakça.....</i>	345

TABLULAR

Tablo 1.1: Yüzde 20'lik gelir gruplarına göre gelir dağılımı (1987-1994).....	40
Tablo 1.2: Yüzde 20'lik gelir gruplarına göre çeşitli göstergeler (1993).....	41
Tablo 1.3: Gelir gruplarına göre çeşitli iletişim araçlarına sahiplik oranları (2000)	43
Tablo 4.1: İstanbul'da üstgelir gruplarına yönelik konut projeleri.....	144
Tablo 5.1: Sultanbeyli mahallelerinin alanları ve nüfusları	210
Tablo 6.1: Doğum yerlerine göre seçilmiş göçmen grupların Sultanbeyli'de yaşama sürelerine göre yüzde dağılımı.....	237
Tablo 6.2: Geldikleri yere göre seçilmiş göçmen grupların Sultanbeyli'de yaşama sürelerine göre yüzde dağılımı.....	238
Tablo 6.3: Sultanbeyli nüfusu	241
Tablo 6.4: Sultanbeyli'de toprak mülkiyeti ve bu alanlar üzerindeki yapılaşma.....	246
Tablo 6.5: Mahallelere göre yapılaşma tarihleri	249
Tablo 6.6: Mahallelerde farklı mülkiyet türlerine göre yapılaşma tarihleri.....	250
Tablo 6.7: İstanbul ve Sultanbeyli, 1989,1994,1999 yerel seçimleri ve 1995 genel seçim sonuçları (geçerli oyların yüzdesi)	262
Tablo 6.8: Sultanbeyli'ye İstanbul ve İstanbul dışından gelen hane reislerinin Sultanbeyli'de yaşama sürelerine göre yüzde dağılımı.....	270
Tablo 6.9: Sultanbeyli'ye gelmeden önce İstanbul'da yaşayan hanelerin ilçelere dağılımı	271
Tablo 6.10: Sultanbeyli'deki ve Sultanbeyli öncesi konut mülkiyetleri (yüzde dağılımı)	272

Tablo 6.11: Doğum yerleri ve Sultanbeyli'den önce yaşanan yerler ile Sultanbeyli'de yaşama süreleri arasındaki ilişki.....	274
Tablo 7.1: Yapılan anketlerin mahallelere dağılımı.....	285
Tablo 7.2: Sultanbeyli'de ve İstanbul'da yaş gruplarına göre nüfus yüzdeleri.....	286
Tablo 7.3: Cinsiyete göre nüfus ve bitirilen eğitim kurumu (12 yaşından büyükler).....	289
Tablo 7.4: Sultanbeyli'ye göç dönemlerine göre ev-arsa ve değişik dayanaklı tüketim mallarına sahiplik oranları (yüzde dağılımı).....	297
Tablo 7.5: Sultanbeyli'ye göç ve arsa elde edilmiş dönemlerine göre ev-arsa ve değişik dayanaklı tüketim mallarına sahiplik oranları (yüzde dağılımı).....	298
Tablo 7.6: Sultanbeyli'de ev sahipleri ve kiracılar (yüzde dağılımı).....	306
Tablo 7.7: Arsa sahiplerinin elde ettikleri rant ve refah göstergeleri.....	308
Tablo 7.8: Üçlü piramitsel yapıda refah ve yoksulluk göstergeleri (yüzde dağılımı).....	312
Tablo 7.9: Piramitsel yapı ile hane reislerinin Sultanbeyli'ye taşınmadan önce yaşadıkları yerler arasındaki ilişki (Ki kare değerlerine göre).....	314
Tablo 7.10: Piramitsel yapı ile hane reislerinin doğum yerleri arasındaki ilişki (Ki kare değerlerine göre).....	316
Tablo 7.11: İşgücü arzı, çalışanların işteki statü ve yaşlarına göre dağılım 12-65 yaş arası işgücünün durumu (yüzde dağılımı).....	318
Tablo 7.12: Sultanbeyli'de işgücü ve işgücünün işkollarındaki işteki durumu (yüzde dağılımı).....	320
Tablo 7.13: Piramitsel yapıda işgücü arzı (yüzde dağılımı).....	323
Tablo 7.14: Piramitsel yapıda çalışanların işteki pozisyonları (yüzde dağılımı).....	324
Tablo 7.15: Piramitsel yapıda istihdamın sektörel ve işteki pozisyonlarına göre yüzde dağılımı.....	325
Tablo 7.16: Piramitsel yapıda sosyokültürel özellikler (yüzde dağılımı).....	327
Tablo 8.1: Sultanbeyli'de nöbetleşe yoksulluk (özet tablo).....	338

HARİTALAR

Harita 3.1: İlk kuşak gecekondü dokusu Ankara, Şentepe, Pamuklar Mahallesi.....	353
Harita 4.1: İkinci kuşak gecekondü dokusu Sultanbeyli, Fatih mahallesi.....	354
Harita 5.1: İstanbul, belediye sınırları.....	355
Harita 5.2: İstanbul, orman alanları ve su toplama havzaları.....	356
Harita 5.3: Sultanbeyli mahalle sınırları.....	357
Harita 6.1: Sultanbeyli, toprak mülkiyeti.....	358
Harita 6.2: Sultanbeyli toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Mehmet Akif mahallesi.....	359
Harita 6.3: Sultanbeyli toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Hasan Paşa ve Abdurrahman Gazi mahalleleri.....	360
Harita 6.4: Sultanbeyli, toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Fatih ve Turgut Reis mahalleleri.....	361
Harita 6.5: Sultanbeyli, toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Necip Fazıl ve Orhan Gazi mahalleleri.....	362
Harita 6.6: Sultanbeyli, toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Battal Gazi ve Ahmet Yesevi mahalleleri.....	363
Harita 6.7: Sultanbeyli, toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Yavuz Selim ve Hamidiye mahalleleri.....	364
Harita 6.8: Sultanbeyli toprak mülkiyeti ve yapılaşma tarihleri: Adil mahallesi.....	365
Harita 6.9: Doğum yerlerine göre Sultanbeyli’de yaşanan ortalama süre.....	366

ŞEKİLLER

Şekil 4.1: Gerçek Ücret Serileri, 1955-1999	124
Şekil 4.2: 1978, 1987 ve 1994 Yılları İstanbul Lorenz Eğrisi.....	126
Şekil 4.3: Türkiye'de Ruhsatlı Konut Üretimi ve Konut Yatırımları, 1955-1995.....	129
Şekil 4.4: Gelir Gruplarına Göre Ücretin Toplam Gelirdeki Payı, 1978-1987.....	139
Şekil 7.1: Sultanbeyli'ye Göç Dönemlerine Göre Ev ve Arsa Sahiplik Oranları.....	300
Şekil 7.2: Sultanbeyli'ye Göç Dönemlerine Göre Dayanıklı Tüketim Mallarına Sahiplik Oranları.....	301
Şekil 7.3: Sultanbeyli'de Arsa Elde Etme ve Ev Sahibi Olmanın Yıllara Göre Değişimi.....	302

FOTOĞRAF VE BELGELER

FOTOĞRAFLAR:

Fotoğraf 6-1: Sultanbeyli ilk köy yerleşimi: (20 Haziran 1990 tarihli SPIN-2 uydu görüntüsü).....	366
Fotoğraf 6-2: Sultanbeyli ve çevresi: 31 Mayıs 1975 tarihli Landsat MSS uydu görüntüsü	367
Fotoğraf 6-3: Sultanbeyli ve çevresi: 12 Haziran 1984 tarihli Landsat MSS uydu görüntüsü	367
Fotoğraf 6-4: Sultanbeyli ve çevresi: 21 Ağustos 1986 tarihli Landsat TM uydu görüntüsü.....	368
Fotoğraf 6-5: Sultanbeyli ve çevresi: 28 Eylül 1994 tarihli Landsat TM uydu görüntüsü	368

BELGELER:

Belge 6-1: Örnek "Köy Tapusu"	279
Belge 6-2: Özel Parselasyon Planı Örneği.....	280

TEŞEKKÜR

Nöbetleşe Yoksulluk kitabı, Ağustos 2001’de yayımlandı, tahminlerimizi de aşan bir süre içinde tükendi ve 2. baskıyı yapmak gereği ortaya çıktı. Kitabın yayımından bu yana geçen yaklaşık 8 aylık sürede bir çok tepki aldık. Hemen belirtelim, bu tepkilerin önemlice bir bölümü bizim tam da tepki almak istediğimiz kesimden geldi. Okuyunca göreceksiniz, olabildiğince akademik jargondan arınmış, kitaba temel oluşturan araştırmanın yapılışından yayımına dek geçen üç yıla yakın sürede yaşadığımız keyfi de sıkıntıyı da aktarmak isteyen ve belki de en önemlisi, söylediğini doğrudan söylemeye çabalayan bir kitap yazmayı hedefledik. Sadece konuya meraklı olanların ve akademik uğraşın içinde olanların ilgi duyacağı bir kitap olmasını istedik *Nöbetleşe Yoksulluk*. Bunu söylemek bize düşer mi bilmiyoruz ama bu hedefi bir ölçüde de başardık galiba. Bunun en net göstergesi de kitaba esas olarak akademik çevrelerin dışından ve özellikle de akademik merdivenin henüz başında olanlardan tepki almış olmamız.

Ama en önemli tepkiyi kendisine büyük teşekkür borçlu olduğumuz Rifat Bali’den aldık. Kitabın *Sultanbeyli’nin Kuruluş Öyküsü* başlıklı 6. bölümünde anlattığımız “Yahudi devleti” meselesine açıklık getirdi ve Sultanbeyli’de bulunduğumuz sı-

rada siyasal İslamın Yahudi aleyhtarı söyleminin bir parçası olarak algıladığımız ve bundan dolayı da doğruluğuna inanmadığımız bu konunun bir ölçüde doğru olduğunu gösterdi bize Bali. Bali'nin bize ilettiği belgelere göre baskı gören Yahudilere yardım etmek ve tarımsal üretimi öğretmek amacıyla kurulan Yahudi Kolonizasyon Cemiyeti (*Jewish Colonization Association- JCA*), Anadolu'da yürüttüğü faaliyetler kapsamında bir tarım kolonisi kurmak amacıyla 20. yüzyılın başlarında satın almış Sultanbeyli topraklarını. Bu cemiyetin Anadolu'da kurduğu bir diğer tarım kolonisi de 1891 yılında İzmir, Akhisar yakınlarında 3000 hektar arazi üzerine kurulan *Or Yehudah* çiftliği. Kaynaklar bugünkü Sultanbeyli toprakları üzerinde *Mesillah Hadassah* adıyla bir tarım kolonisi kurulması yolunda adımlar atıldığını gösteriyor. Bugünkü Sultanbeyli'de zulüm gören Yahudileri tarıma alıştırmak amacıyla başlatılan bu girişimin hangi noktaya dek ilerlediğini bilemiyoruz. Bu konuda İsrail arşivlerinde yapılacak bir araştırmanın çok önemli bilgiler sağlayacağına inanıyoruz. Rıfat Bali'ye bir kez daha teşekkürlerimizi sunuyoruz bize sağlamış olduğu bu değerli bilgiler için.

Bu kitabın hem araştırma, hem de yazım aşaması boyunca çok sayıda kişiden yardım aldık. Bir toplantı sırasında raslantı eseri tanıştığımız Taner Kısa ve Köksal Ayabakan'ın çok önemli katkıları oldu. Pendik Belediye Başkanı Erol Kaya, Sultanbeyli Belediyesi ile temas kurmamıza yardımcı oldu. Dönemin Sultanbeyli Belediye Başkanı Ali Nabi Koçak, sadece belediyenin misafirhanesini bizlere açmakla kalmadı, aynı zamanda Belediye'nin arşivlerinden yararlanmamızı sağladı. Araştırmamızı yaptığımız dönemde Sultanbeyli İmar Müdürlüğü yapan Ümit Ünal, Sultanbeyli günlerimizdeki en büyük desteklerimizden biri oldu. Belediye'nin tüm çalışanları, bu sürede ellerinden gelen her tür desteği esirgemediler. Harita ve İmar Şubesinden Doğan Ergen, Halil İbrahim Akıncı, Ali İhsan Sarıcaoğlu ve Yusuf Diler, yoğun işleri arasında bir çok sorumuza sabırla cevap verdiler, sadece iş ortamına değil, kendi özel yaşamlarına da ilişkin deneyimlerini bizle paylaştılar. Başkan

Yardımcısı Cabbar Şişman, Özel Kalem Müdürü Dursun Ali Arslan, Personel Müdürü Zekeriya Açıkgoz, Belediye Meclisi Üyeleri Mehmet Yazılıtaş ve Necdet Bulut, bizlere destek oldular. Sağlık Müdürü Ahmet Sevük, Sultanbeyli’de iken birimizin geçirdiği ufak bir rahatsızlığa ilk müdahalede bulundu ve daha da önemlisi, eşsiz sünnet deneyimlerini bizlerle paylaştı. Sultanbeyli Belediyesi’nin adlarını unutmuş olabileceğimiz tüm çalışanlarına bir kez daha teşekkür etmek isteriz.

Araştırmamızın çeşitli evrelerinde bir çok kişinin görüşünden ve deneyiminden yararlandık. 1998 yılının son günü haphaneye girme hazırlıkları yaptığı bir dönemde görüştüğümüz Recep Tayyip Erdoğan’a ve kendisi ile temasa geçmemize yardımcı olan Ömer Çelik’e teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Ömer Laçiner ile bir çok konuda ufkumuzu açan bir görüşme yapma fırsatımız oldu. Birgül Ayman Güler, 1999 yerel seçimleri ile ortaya çıkan İstanbul belediye meclis kompozisyonuna ilişkin yayımlanmamış bir veriyi verme cömertliğini gösterdi. Özgehan Özen, uydu görüntülerinin analizi sırasında bizlere yardımcı oldu. Tanıl Bora bitmek tükenmek bilmeyen enerjisi ile hep yanımızda oldu.

Hocalarımız İlhan Tekeli, Tansı Şenyapılı ve Ali Gitmez, karşılaştığımız ve bizlere kimi zaman çözümsüz gibi gelen bir çok konuda yol göstermekle kalmadılar, bütünü hakkında tam da fikir sahibi olamadıkları bir araştırmanın gidişatına dair bazan farkında bile olmadan büyük katkılarda bulundular. Sadece bu kitaba olan katkılarından dolayı değil, en genelde araştırmaya dayalı sosyal bilim geleneği konusunda bizlere öğrettikleri için kendilerine bir kez daha teşekkür etmek isteriz.

Araştırmamızın ilk evrelerini, özellikle de Sultanbeyli’de yürüttüğümüz anket çalışmalarını mensubu olduğumuz Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Araştırma Fonu kaynaklarından finanse ettik.

Bu kitabın hem araştırma, hem de yazım aşaması, oldukça uzun bir süreye yayıldı. Bu süre, kişisel hayatlarımızda bir dizi çalkantı ile geçti. Depremler, hastalıklar, ameliyatlar, ne yazık ki ölümler ve daha az sayıda bir kaç mutlu olay bir kaç kez

böldü bizleri. Birini araştırmaya başlamak için Sultanbeyli'ye gitme hazırlıkları yaptığımız, diğerini ise kitabı tamamlama aşamasında olduğumuz sırada iki yakın dostumuzu -Aytaç Beler ve Sabri Tekay- yitirdik. Bu kitap, bir ölçüde bu sessiz dostlarımıza saygımızın bir ifadesidir.

Ancak ne denli sıkıntılarla örölmüş olsa da bu süreç, ailelerimizin desteğini hep yanımızda hissettik. Her an yanımızda oldukları için, kendilerine ne kadar teşekkür etsek azdır.

Eđer bu kitap, araştırmaya dayalı sosyal bilim yapma geleneğinin çok da gelişmiş olmadığı bu ülkede, okucuya ışık tutabilir ve ardında ufak da olsa bir iz bırakabilirse ne mutlu bize.